

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE OD ROKU 2022 PO SOUČASNOST

DR. TOMÁŠE SVOBODY SE PTALA PROF. JANA KRÁLOVÁ

JK: Jako první jsi dosáhl hodnosti Ph.D. v oboru translatoologie. Pak jsi několik let působil jako interní překladatel v Generálním ředitelství pro překlady (DGT) Evropské komise (EK) v Lucemburku. Jaké byly tvé zkušenosti a také důvody pro návrat k akademické práci?

TS: Zkušenost z Lucemburku byla pro mne svým způsobem formující. U EK jsem začal pracovat po několika letech činnosti jako překladatel a korektor na volné noze. Asi jen obtížně si lze představit markantnější rozdíl ve způsobu práce – mezi tzv. svobodným povoláním a zaměstnáním v instituci s ustálenou instituční kulturou, hierarchií a přísnými postupy.

Relativně brzy po zapracování na pozici interní překladatel jsem začal přijímat dodatečné úkoly. Například jsem se více zajímal o technologie v překladu, v českém jazykovém oddělení se u DGT od samého vzniku používal nástroj počítačem podporovaného překladu – nástroj CAT, tehdy to byl Translator's Workbench, první verze tradosu. Na čas jsem se dokonce stal kontaktní osobou pro kolegy, kteří si s tradosem nevěděli rady. Také jsem přijal pozici koordinátora pro oblast dalšího vzdělávání (coordinateur de formation, v žargonu označovanou jako „CoFo“) v českém jazykovém oddělení. To byla výtečná zkušenost, protože jsme se jako skupina těchto CoFo pravidelně scházeli, a to nejen zástupci jazykových oddělení sídlících v Lucemburku, ale i v Bruselu; byla to tedy jednání s pestrým mezinárodním složením, jakási Evropská unie „v malém“. A v neposlední řadě jsem se částečně podílel na aktualizaci hlavních pravidel pro překladatele textů vznikajících u evropských orgánů a institucí – příručky nazvané *Pravidla pro jednotnou úpravu dokumentů*.

Z těchto aktivit je patrné, že jsem po určité době od zapracování začal vyhledávat dodatečné činnosti kromě samotného překládání, scházel mi totiž onen přesah a reflexe nad rámec praktické činnosti, které jsou vlastní akademickému prostředí. Po dobu zaměstnání u EK jsem neztratil kontakt s Ústavem translatoologie (ÚTRL). Na pozvání tehdejší ředitelky, dr. Zuzany Jettmarové, jsem pro studenty měl zvanou přednášku o práci překladatele v institucích anebo jsem jako CoFo pozval jednoho vyučujícího do DGT, aby vedl školení pro české překladatele v Lucemburku.

Po třech letech mi skončila u Komise interní smlouva, a protože jsem pro další výběrová řízení nebyl dostatečně motivovaný, vrátili jsme se s rodinou zpět do Prahy a pro mne to byl návrat do akademického prostředí. Instituční kontext jsem navíc neopouštěl úplně – pracoval jsem pak ještě několik let příležitostně jako externí překladatel pro Evropskou centrální

banku ve Frankfurtu nad Mohanem a ve své další překladatelské činnosti na volné noze jsem se kromě jiného zaměřoval na texty s problematikou EU.

Do funkce jsi nastoupil teprve nedávno; přesto – jak hodláš ve svém pedagogickém, vědeckém i manažerském působení využít své dosavadní profesní zkušenosti?

Propojení praxe a její reflexe si ve své činnosti v ústavu nesu s sebou od počátku. Už ve svých prvních překladatelských seminářích (jako doktorand jsem měl například volitelný seminář Překlady společenskovědních textů) jsem používal texty a poznatky ze své překladatelské praxe. Totéž platí nyní, kdy kromě jiných vyučuji předmět *Překlad pro mezinárodní instituce*, zaměřený na překlady pro EU, nebo *Profesní návyky v překladatelské praxi*.

Ve vědecké a publikační oblasti mě instituční zkušenost výrazně ovlivnila při zaměření části vědeckého zájmu na tzv. institucionální překlad, včetně problematiky překladatelských příruček a tzv. styleguidů.

Pokud jde o rovinu manažerskou, je zde užitečná zkušenost toho, jaký manažerský styl používali mí nadřízení v předešlých zaměstnáních – kromě institucí EU a práce v ÚTRL to byla například i jedna pražská překladatelská agentura. V nejrůznějších rolích jsem se pak účastnil bezpočtu schůzek a schůzí na nejrůznější úrovni (zde bych připomněl i své členství v Radě mezinárodní sítě European Master's in Translation – EMT), což je také vydatná zkušenost pro způsob, jakým vedu schůze ve své současné roli. Mohu také poukázat na svou profesní činnost auditora kvality v oblasti překladu, kterou vykonávám pro Český institut pro akreditaci jako expert pro oblast překladatelských služeb. Jednak mi tato zkušenost pomáhá tříbit si povědomí o kvalitě jako důležité hodnotě v oblasti překladu i vzdělávání, jednak mě tato práce vybavila mnohem větší odolností vůči odbornému žargonu. Normy a texty spojené s technickou normalizací totiž vykazují všechny rysy (často i nešvary) vysoce formalizovaného administrativního či odborného jazyka a pro nezasvěcenou osobu, řekl bych, jsou skoro nesrozumitelné. Díky této zkušenosti mi pak běžný administrativní či právní jazyk připadá zcela průhledný a netrpím nějakou vnitřní zábranou při recepci nebo produkci zpráv či administrativních sdělení. (Mnohem raději si ale vychutnám beletristický text nebo poezii.)

Kterým směrem se bude v nejbližší době, podle tvého názoru i zkušeností, vyvíjet překladatelská profese a jak na to bude reagovat translologie jako vědní obor i výuka překladu a tlumočení?

Často se setkávám s otázkou, zda „roboti nahradí překladatele“. Koncept je to lákavý zejména pro média, ale realita bude jistě složitější. V některých oblastech, jako například u administrativních textů, strojový překlad (SP) práci nepochybně zrychluje, jeho výstupy se ale nesmí přijímat nekriticky. Je nutná pečlivá kontrola výstupů ze strojového překladače, aby se zamezilo nesprávné interpretaci nebo jiným chybám, jako je převod pokynu zákazem, zmatek v odborných termínech, výpustky a podobně.

O ohrožení profese se nejedná, pokud bereme v úvahu skutečně profesionální překladatele, kteří dbají na kvalitu práce: Mají vynikající jazykové znalosti a povědomí o výchozí a cílové kultuře, popřípadě odborné zázemí v oblasti, jíž se týkají jimi překládané texty. Jedním z aspektů, které se podílejí na tom, čemu říkáme kvalitní překlad, je kulturní kompetence. Automatické systémy překládají pouze povrchovou, slovní rovinu. Ke kul-

turní kompetenci překladatele ale patří rozpoznání aluzí a porozumění jim, pochopení „míst nedourčenosti“ – v souhrnu tedy to – jak s oblibou říkám –, co je „napsáno mezi řádky“.

Pokud jde o nástup umělé inteligence, je to podle mého názoru pro překladatelskou profesi celkově spíše dobrá zpráva, protože zadavatelé dříve či později zjistí, že tyto systémy vykazují vysokou míru chybovosti. U skutečně náročných projektů, na kterých závisí reputace daného subjektu, spokojenost zákazníků, či dokonce majetkové či zdravotní dopady, se poučení zadavatelé rádi obrátí na profesionály. Nekritických zastánců strojových překladačů se ptám: Svěříte překladači kupní smlouvu k nemovitosti, automobilu, či závěť? Pošlete do překladače text obsahující popis akviziční strategie, plán marketingové kampaně v rámci konkurenčního boje, přihlášku do výběrového řízení pro velkou zakázku nebo argumentaci k nadcházejícímu soudnímu sporu? A co patentovou přihlášku s popisem nového vynálezu? Tiskovou zprávu s embargoem na uveřejnění, která pojednává o uvedení nového produktu na trh? Politické stanovisko k nějakému citlivému tématu?

Kromě toho již zmíněné a často skloňované „nahrazení stroji“ nehrozí profesionálním poskytovatelům překladových služeb, kteří oproti automatům nabízejí přidanou hodnotu: překlad z needitovatelného zdroje, zachování formátování podle originálu, sjednocení terminologie v textu nebo zohlednění formulačních zvyklostí v dosavadních textech klienta, kontrolu na několika úrovních – během překladu a po něm, korekturu češtiny, typografie, dále styl odpovídající textovému typu atd.¹

Druhá část položené otázky se týká možné reakce na daný vývoj ze strany translologie jako vědního oboru. Již nyní jsme svědky silného zájmu o etický aspekt těchto technologií. Běžní uživatelé, zadavatelé překladů, ale často ani sami překladatelé si neuvědomují, že využíváním bezplatně dostupných překladačů dávají jejich provozovateli svolení k dalšímu využívání textu, který do systému nahrávají. Etické aspekty jsou dále přítomné v otázce (ne)preferování výstupů ze SP (tzv. MT priming), genderově nevyvážených automatických překladů, ale i energetické náročnosti a uhlíkové stopě těchto systémů. Zkoumá se kvalita SP, různé aspekty posteditace atd. K tomu všemu již dnes existují různé výzkumy a další budou nepochybně následovat, protože jazykových dvojic a kontextů pro takové výzkumy je velké množství.

Pokud jde o vliv na výuku překladu a tlumočení, lze připomenout, že ÚTRL již řadu let nabízí předměty týkající se technologií v překladu jako povinné v bakalářském i v magisterském studiu. I v oblasti tlumočení jsou studenti seznamováni s nejnovějším technologickým vývojem. V překladově zaměřených předmětech se studenti v bakalářském stupni studia dozvídají o tom, že existují technologie počítačem podporovaného překladu (nástroje CAT), o strojovém překladu ví, ale seznamují se s jeho specifiky, experimentují s ním. Učí se tzv. posteditaci, kdy se strojem předpřeložený text pečlivě kontroluje vůči originálu, aby se zajistilo, že nějaká informace neunikla, nebyla přidána nebo že sdělení originálu byla správně přenesena a že čeština (nebo jiný cílový jazyk) v překladu je na odpovídající úrovni. V magisterském studiu přidáváme ještě aspekt

---

¹ Pokud jde o další souvislosti problematiky, o aspekty kulturní, politické či širěji technické nebo filozofické, dovolím si odkázat na svůj článek *No linguistic borders ahead? Looking beyond the knocked-down language barrier* z roku 2017 nebo *The state of the (trade and) art in translation: PEMT automation, MT, and the future* z roku 2018 a další.

lokalizace a více se zabýváme problematikou posteditace SP. Posteditace se pak procvičuje ještě i jazykově specificky v překladatelských seminářích neliterárního překladu.

Do budoucna bych do výuky rád zařadil programování vlastních strojových překladačů. Nepochybně bude problematika technologií ve studijním plánu zastoupená ještě o něco více než nyní. Ve výuce tradičně vedeme budoucí absolventy k tomu, aby chápali překlad a tlumočení v širších souvislostech – z hlediska kulturní komunikace, v kontextu národní literatury, kultury, jejich dějin atd. To se projevuje i v souvislosti s technologiemi: Budoucí překladatelé budou více konzultanty, budou tedy asi méně překládat a více nastavovat systémy a poskytovat poradenství zadavateli (třeba zda a jaký překladač zvolit, jak vyvážit funkce překladové paměti a SP, jaká jsou rizika, jaké dodatečné funkce – tzv. plug-iny – použít apod.). To ve výuce technologií zohledňuji už nyní. Technologie ale zasahují i do širšího pracovního postupu překladatelů. Ostatně, podíváme-li se na tzv. kompetenční rámec sítě EMT, obsahuje pět hlavních skupin kompetencí, přičemž skupina zahrnující překladatelské kompetence je jen jedna z nich. Dalšími jsou třeba *Service Provision, Personal and interpersonal* a podobně. Překlad v užším slova smyslu je tedy jenom jednou částí profesionálního výkonu a do budoucna chceme ve výuce další aspekty takového procesu akcentovat ještě více než dosud, třeba projektové řízení a pracovní postupy (workflow) v oblasti překladu.

Co považuješ za největší úspěch svého dosavadního působení a co považuješ za své budoucí úkoly?

Od mého nástupu do funkce brzy uběhne jeden a půl roku. Za tu dobu se, myslím, již leccos podařilo. Zmíním zde věci, na nichž jsem se přímo a podstatně podílel, nebudu vyjmenovávat další (četné) aktivity ústavu. Pokud jde o internacionalizaci, loni v říjnu jsme hostili mezinárodní konferenci EMT za účasti cca 55 delegátů prezenčně a dalších více než 50 účastníků online (viz článek v časopisu *Tlumočení a překlad – zima 2022* – a rovněž článek M. Mikhailova v tomto čísle *AUC*). Úspěšně pokračuje náš studijní program *double degree* s Univerzitou v Lipsku, nebo naše zapojení do sítě EMT. V oblasti projektové činnosti se mi podařilo zapojit ústav do tříletého projektu *Národní plán obnovy*, koordinoval jsem žádost o velký mezinárodní grant s prestižním konsorciem, včetně univerzit zastoupených v iniciativě *4EU+*. Ve vestibulu *ÚTRL* jsme uspořádali výstavu k životu a dílu Jiřího Levého. Prohloubila se spolupráce *ÚTRL* s praxí – Jednotou tlumočnicků a překladatelů či Pražskou kanceláří *DGT EK*. Zajistil jsem školení pro kolegy a kolegyně v oblasti nástrojů *CAT*, inovujeme výuku, setkáváme se s kolegy a kolegyněmi, diskutujeme o SP, posteditaci a chatbotech.

Z výše uvedeného by ale nic nebylo možné bez zapojení a intenzivní práce kolegů a kolegyně z ústavu, za což jim patří veliký dík.

Na letošek plánujeme kolokvium k 60. výročí oboru, na to se velmi těším. Dlouhodobým úkolem zůstává postupně zlepšovat odměňování akademických pracovníků. A jinak za svůj úkol do budoucna považuji provést ústav rozbouřenými vodami nejistoty v humanitních oborech (jsem ale optimista a jsem přesvědčen o nezastupitelnosti našeho ústavu a studijních programů, které zajišťujeme), dále nižších počtů uchazečů (dokud na univerzity nedorazí aktuálně silné ročníky ze středních škol), skepse spojené s výhledy našeho oboru tváří v tvář zdánlivé kvalitě strojového překladu (k tomu viz výše) a také

personálního zajištění studijních programů kolegy s potřebnou akademickou hodností (to je běh na dlouhou trať).

Celkově ale považuji translatologii a překladatelskou a tlumočnickou profesi za velmi perspektivní oblasti bádání a profesní praxe. Fascinace jazyky a možnostmi mezijazykového a mezikulturního zprostředkování tady vždy byla, i nyní je silná, a nepochybně ani do budoucna nevyumizí. K dorozumění a porozumění, ale i k předávání estetických a dalších hodnot patří víc než jen převádění slov. Lidský jazyk a v něm uložená sdělení mohou nejlépe interpretovat zase jen lidé. A pokud jde o translatologii jako vědu, její pole působnosti – zkoumání překladů a tlumočení – je téměř bezbřehé. S každým novým poznatkem se vynořují nové otázky. Jejich reflexe si vyžádá ještě mnoho lidského úsilí. Máme se na co těšit – v tom nejlepším slova smyslu.